J. Swanepoel

Departement Latyn

DIE AARD EN PROBLEMATIEK VAN VERTALING*

1. Inleiding

1.1 George Steiner (1975) se onlangse werk oor vertaling dra die treffende titel: *After Babel*. Dit is met hierdie dilemma wat die mens in sy na-babelse bestaan in sy strewe na sinvolle kommunikasie te kampe het: die bestaan van 'n magdom van tale wat geen individu, hoe begaafd ookal, eers kan droom om te beheers nie. Vandaar die strewe na die totstandbrenging van 'n eenvoudige en universele wêreldtaal, Esperanto, of – meer algemeen – die behoefte aan vertaling. Maar vertaling is nie net 'n dilemma nie, dit is ook 'n uitdaging. Dit is insiggewend om daarop te let dat die woorde van Christus wat self Aramees gepraat het, in die oorspronklike teks van die Nuwe Testament in Grieks, dit wil sê onder inspirasie vertaald, aan die leser oorgedra is.

1.2 Die belangrikheid van vertaling word vandag algemeen erken. Lucas (*in Savory 1968*, p. 166) stel dit onomwonde: „Good translations are one of the vital necessities of our time”. Die hernude belangstelling in vertaling en die besef van die noodsaaklikheid daarvan blyk onder meer uit die groot hoeveelheid literatuur wat die afgelope dekade oor hierdie onderwerp verskyn het en kan in Suid-Afrika ook gesien word in die onlangse instelling van nagraadse diplomakursusse in vertaling aan verskeie Suid-Afrikaanse universiteite.

1.3 Die belangrikheid van vertaling as ontsluitingsmiddel vir wetenskaplike studie is voor-die-hand-liggend en het geen verdere betoog nodig nie.

2.1 Dit is teen hierdie agtergrond dat ek sekere sake rakende die *aard* en *problematiek* van vertaling van naderby wil bekyk. Wat hier volg, is slegs bedoel as 'n kursoriese verkenning van die teëin en allermins as 'n poging

* Referaat gelewer voor die Vereniging vir Taal- en Letterkunde van die PU vir CHO (Maart 1980). Hierdie referaat is bedoel as 'n inleiding tot die res van die referate wat in die 1980-jaarprogram aangebied word en is dus globaal en oorsigtelik van aard.

van my kant om sekere onfeilbare vertalingsbeginsels aan die hand te doen. Dit is goed om in hierdie verband in gedagte te hou dat goeie vertalers dikwels diametraal verskillende standpunte oor die sogenaamde beginsels en praktyke van vertaling aan die hand doen. Om met Savory (1968, p. 49) te praat: „The truth is that there are no universally accepted principles of translation...”

2.2 Hierdie afwesigheid van universeel aanvaarde vertalingsbeginsels kan in 'n groot mate toegeskryf word aan die verskillende oogmerke van elke besondere vertaling. Nida (1976, p. 47) skryf in die verband: „The purposes of translation are so diverse, the texts so different, and the receptors so varied that one can readily understand how and why many distinct formulations of principles and practices of translation have been proposed”. Maar hieroor later meer.

3. Die begrip vertaling

Laat ons egter eers die begrip „vertaling” nader presiseer. Wanneer daar gezyk word na woordeboekdefinisies van wat vertaling behels, kom mens onder die bedrieglike indruk dat vertaling 'n relatief eenvoudige handeling is.

Die Shorter Oxford Dictionary Vol. II (1975, p. 2347) stel dit so: „To turn from one language to another; 'to change into another language retaining the sense' (J); to render, also to paraphrase”.

Ook die Concise Oxford Dictionary (1976, p. 1233) lê klem op ooreenkoms in betekenis. Volgens hierdie werk behels vertaling: „Express the sense of (word, sentence, speech, book, poem, etc. or abs.) in or into another language”.

As laaste voorbeeld van 'n simplistiese definisie noem ons die van die Webster's Universal Unabridged Dictionary Vol. II (1943, p. 1821): 'To interpret, to render into another language; to express the sense of in words of a different language”.

In al hierdie min of meer populêre definisies word die klem gelê op korrespondensie in inhoudelike betekenis. Selfs wanneer vakmense oor die term skryf, is die definisies eenvoudig. Vergelyk die definisie van Brislin (1976, p. 1): „Translation is the general term referring to the transfer of thoughts and ideas from one language (source) to another (target);...”.

Bevredigender as die vorige definisies, omdat dit ook met estetiese waardes rekening hou, is die van Popovic (1970, p. 78): „The aim of translation is to transfer certain intellectual and aesthetic values from one language to another”.

Wanneer hierdie glashelder definisies geweeg word teen die bekende uit-

spraak van Richards (1953, p. 250 in Brislin 1976, p. 1) dat vertaling waarskynlik „the most complex type of event yet produced in the evolution of the cosmos” is, word dit duidelik dat vertaling – die hiperboliese stelwyse ten spyt – geen eenvoudige taak is nie.

4. Die moontlikheid van vertaling

In die verlede is daar baie aandag geskenk aan die teoretiese vraag of vertaling enigsins moontlik is, met baie wetenskaplikes wat die moontlikheid van vertaling ontken. Soos Nida (1976, p. 63) opmerk is die moontlikheid van vertaling in die verlede te dikwels in absolutistiese sin beskou. Hy wys daarop dat selfs in eietaalse kommunikasie die verlore gaan van inligting natuurlik is. Hy sê verder dat identiteit in semantiese strukture (Bedeutung) nie bereik kan word nie, maar dat die wel kan plaasvind op die vlak van referensiële funksie (Bezeichnung) (Nida 1976, p. 64). Von Wilamowitz-Moellendorf noem vertaling „Travestie”: die liggaam bly dieselfde, maar die kleding verander. Ten spyte van al die teoretiese beredenering bereik ’n groot aantal vertalings jaarliks die boekemark en is die besinning van – in die slegte sin van die woord – „akademiese” belang (kyk Kriel 1961, p. 3).

5. Die aard van vertaling

5.1 Die medium: taal

Om hierdie vraag te beantwoord, is dit allereers nodig om te kyk na wat die vertalingsproses behels. Om dit te kan doen, moet rekening gehou word met die medium waarvan vertaling homself bedien, naamlik *taal* en moet daar aandag geskenk word aan taal as ’n belangrike faset van intermenslike kommunikasie.

5.2 Tersaaklike fasette van taal

Oor die komplekse vraagstuk wat taal is, wil ek slegs die volgende tersaaklike opmerkings – hoe sketsmatig ookal – maak in soverre dit van toepassing is op die problematiek van vertaling.

In die eerste plek moet daarop gewys word dat taal ’n *beheersingsmiddel* van die mens is waardeur hy die werklikheid beheers en uitdrukking gee aan sy kennis van en gedagtes oor daardie werklikheid.

Afgesien van beheersingsmiddel is taal ook ’n *kommunikasiemiddel* en in werklikheid die belangrikste medium van intermenslike kommunikasie. Taal

is in wese 'n semiotiese sisteem, wat van sekere sosiaal-gestandaardiseerde tekens (= woorde) gebruik maak om 'n sekere betekenis oor te dra. Savory (1968, p. 19) stel dit soos volg: „words... are symbols to which a significance has been attached arbitrarily, or by arrangement, or perhaps by tradition”. Vir sinvolle taalkommunikasie is dit dus noodsaaklik dat sowel die sender as die ontvanger in die taalkommunikasieproses dieselfde betekenis aan 'n spesifieke taalteken heg.

Dit veronderstel 'n gemeenskaplike voorkennis aangaande die werklikheid by die sender (skrywer/spreker) en ontvanger (leser/hoorder), en alhoewel hierdie voorkennis nie noodwendig by die sender en ontvanger identies hoef te wees nie, is 'n groot mate van oorvleueling van die betekenis wat aan 'n spesifieke taalteken geheg word onontbeerlik vir sinvolle taalkommunikasie (kyk Van Dijk 1971, p. 38 in verband met die kommunikasie van 'n literêre werk). Hierdie stelling is reeds van toepassing wanneer persone in dieselfde taal kommunikeer, maar wanneer daar van vertaling sprake is word die probleem kompleks.

5.3 Die kommunikasieproses by vertaling

5.3.1 Laat ons die kommunikasieproses wat by vertaling ter sake is skematies voorstel:

Eerste fase:

Tweede fase:

Om 'n buitelynskets vir die daarstelling van 'n raamwerk vir die analise en evaluering van verskillende teorieë oor vertaling te kry, moet daar aandag geskenk word aan elk van hierdie komponente en die onderlinge verhouding wat daar tussen hulle bestaan. (Kyk Nida 1976, p. 47 e.v.). Laat ons in meer besonderhede daarna kyk.

5.3.2 *Sender*

Die oorspronklike sender dra 'n spesifieke boodskap deur medium van taal aan 'n ontvanger oor. Hierdie kommunikasieproses vind plaas in 'n spesifieke tydruimtelike milieu en is gemik op ontvangers wat dieselfde taal gebruik of wat dit kan verstaan. Indien die sender sy boodskap helder geformuleer het en daar die nodige gemeenskaplike voorkennis tussen sender en ontvanger was sal die kommunikasie suksesvol wees. Die moontlikheid van geslaagde kommunikasie is baie goed wanneer die sender en ontvanger in dieselfde tyd, ruimte en kulturele milieu leef.

Die rol van die tweede sender moet volgens Nida (1976, p. 47-48) gesien word in terme van „a combination of the intents of the primary source, the author, and the secondary source, the translator himself”. Hierdie stelling moet waarskynlik gekwalifiseer word deur die volgende oorwegings: (1) die sogenaamde bedoeling van die sender moet toereikend in die oorspronklike teks tot gestalte gebring word, en (2) die tweede sender moet in sy vertaling van die boodskap gelei word deur sy interpretasie van die strekking van daardie oorspronklike boodskap. Met ander woorde: die sogenaamde „intent” van die tweede sender is ondergeskik aan die van die eerste sender in soverre dié eerste sender se bedoeling in die teks self gestalte aangeneem het. Hiermee ontken ek allermens dat die vertaler as interpreteerder optree, maar wil ek slegs die aandag daarop vestig dat in die sogenaamde „combination of intents” dié van die eerste sender primêr is.

5.3.3 *Boodskap*

Sover dit die boodskap in die taalkommunikasieproses aangaan, merk Nida (1976, p. 48) tereg op dat die rol van die boodskap in terme van sowel vorm as inhoud gesien moet word. Hy wys daarop dat die klem in die verlede veral op inhoudelike korrespondensie/ekwivalensie geval het en dat vormlike elemente dikwels ten onregte afgeskeep is.

Die vertaling van die boodskap lewer sowel inhoudelike as vormlike probleme op.

5.3.3.1 *Probleme rakende inhoud*

Ons neem eerstens die *probleme rakende inhoud*. In hierdie verband wys Nida (1976, p. 49) daarop dat daar 'n onderskeid getref moet word tussen die „diskoers”/boodskap self en die tydruimtelike plasing daarvan. Elk lewer sy eiesoortige probleme. Soos die populêre definisies van vertaling wat hierbo aangehaal is aantoon, is 'n belangrike — hoewel seer sekerlik nie die enigste — oogmerk by vertaling die oordrag van 'n sekere inhoudelike betekenis vanuit die oorspronklike tekstaal na die sogenaamde „teikentaal”. Maar 'n taalboodskap word in 'n sekere tydruimtelike en kulturele milieu geplaas. Wanneer die tydruimtelike en kulturele omstandighede waarin die oorspronklike teks gesitueer was en die tydruimtelike en kulturele omstandighede waarin die vertaalde teks verskyn grootliks verskil, stel dit die vertaler voor 'n besliste keuse. Hy kan óf soveel as moontlik van die milieu van die oorspronklike teks in sy vertaling probeer behou en die risiko loop dat sy vertaling nie heeltemal duidelik vir die kontemporêre leser is nie, óf hy kan die milieu van die oorspronklike teks byderwets probeer maak sodat dit meer verstaanbaar is vir die kontemporêre leser en in die proses die gevaar loop om 'n heeltemal anachronisitiese vertaling te gee.

Die metode wat hy kies sal noodwendig moet saamhang met sy oogmerk, maar hieroor later meer.

5.3.3.2 *Vormlike probleme*

Hoewel probleme rakende die inhoud van die boodskap vir die vertaler ernstige probleme kan oplewer in sy strewe om die akkuraatsmoontlike vertaling van die oorspronklike teks te gee, is sodanige probleme relatief eenvoudiger om op te los as probleme rakende vormlike kenmerke van die taal wat in die boodskap gebruik is. Weer volg ek op die spoor wat die knap uiteensetting van Nida (1976, p. 51-58) in hierdie verband. Hy merk op dat dit veel makliker is om die kognitiewe ekwivalensie van inhoud te reproduseer as die vormlike ekwivalensies van taal. Onder laasgenoemde sluit hy nie alleen retoriese elemente van styl in nie, maar ook die komplekser strukture van paragraaf, episode, hoofstuk ensovoorts.

In verband met betekenis (meaning) maak hy die volgende belangrike opmerking: „If the term *meaning* is to be understood in its broader sense of any conceptual components communicated by a text, the formal features of a message must certainly be regarded as having meaning” (Nida 1976, p. 52). Met ander woorde: vorm spreek mee by betekenis en hoe komplekser die vormlike eienskappe van 'n teks is, hoe moeiliker is dit om dit te vertaal.

'n Belangrike faset van vormlike probleme is die van *genre*. Laat ons dit illustreer: Die Aeneis van Vergilius is 'n helde-epos, geskryf in 'n spesifieke versmaat: die daktiliese heksameter; 'n versmaat wat – soos Aristoteles reeds opgemerk het – die korrekte versmaat vir 'n epos is vanweë die statigheid daarvan. Wat staan die vertaler te doen: moet hy die Aeneis ook in die daktiliese heksameter vertaal? En gestel hy sou hierdie siklopiese taak met sukses kan volvoer, het die genre vandag nog vir die kontemporêre leser dieselfde funksie as vir die destydse leser?

Onder formele fasette klassifiseer Nida (1976, p. 55) ook nog kenmerke wat „rol-verwant” („role related”) en sfeer-verwant („topic related”) (p. 57) is. Hierdie kenmerke is nie bloot stilisties nie.

Onder rol verwante fasette bring hy dinge soos dialekte en argaïsmes na vore. Hoe vertaal 'n mens 'n sekere dialek van 'n oorspronklike teks in die teikentaal?

Verder kan vormlike fasette van taal vir jou iets aandui in verband met toon van die teks: watter distansie daar tussen die teks en die ontvanger is, vergelyk byvoorbeeld die verskil tussen formele, informele, intieme en andere vlakke van taalkommunikasie.

Onder sfeer-verwante vormlike fasette verwys Nida (1976, p. 58-59) na die verskil wat daar dikwels tussen kerktaal, gewone spreektaal, akademiese, juristiese en andere taaluitinge is. En hierdie fasette spreek mee in die totale strekking van die boodskap.

5.3.4 Ontvanger/Ontsluiter

Die rol van die ontvanger is van kardinale belang in die kommunikasie-proses aangesien hy die uiteindelijke dekodeerder van die vertaalde boodskap is. Ek haal weer eens vir Nida (1976, p. 59) met instemming aan: „The fact that some persons have often spoken of the receptors as the “target” of translating indicate how oblivious these persons are to the role of those who are expected to receive and decode the communication”. Die ontvang van 'n boodskap moet dus nie as 'n passiewe handeling gesien word nie, maar as 'n *aktiewe ontsluiting* van die taalboodskap deur die ontvanger. Die term „ontsluiter” is myns insiens 'n beter term as „ontvanger”, aangesien dit die aandag vestig op die aktiewe betrokkenheid van die persoon op wie die boodskap gerig is in die ontsluiting daarvan. Die rol van die ontvanger moet uit ten minste twee hoeke gesien word: (1) die reaksie wat 'n besondere vertaling by die ontvangers opwek en (2) die verwagting wat die ontvanger het in verband met wat goeie/geldige vertaling is (Nida 1976). Hierdie ontvangersverwagting is baie belangrik en dit is insiggewend om

daarop te let dat hierdie verwagting verander in ooreenstemming met die smaak en voorkeure van lesers in spesifieke tydperke. Kyk in die verband Nida (1976, p. 60) se opmerking in verband met die verskillende houdings teenoor letterlike en vrye vertaling van die Bybel in die loop van verskillende eeue in Wes-Europa.

6. Verskillende oogmerke en funksies van vertaling

Voordat ons die aandag vestig op die probleme van vertaling en die verskillende benaderings daartoe wil ek eers 'n punt wat vroeër in die verbygaan genoem is breedvoeriger bespreek. Dit handel naamlik oor die verskillende oogmerke en funksies van vertaling.

Vertaling is soos Savory (1968, p. 19) opmerk geen uniforme proses nie. Eweneens is daar nie 'n uniforme stel kriteria vir die beoordeling van vertaling in die algemeen nie. Laat ek die stelling vollediger toelig.

Dit wat ons eenvoudig die (taal-) boodskap noem, kan 'n groot hoeveelheid verskyningsvorme aanneem met 'n wisselende mate van kompleksiteit. Die toereikendheid of mate van geslaagdheid van 'n vertaling hang tot 'n groot mate saam met die soort boodskap en die soort leser waarop dit gemik is.

Wanneer 'n mens jou afvra wat 'n goeie vertaling is, moet jy jou afvra: Goed vir wie? Met ander woorde: die vraag kan slegs beantwoord word met inagneming van die ontvanger vir wie dit bedoel is. Voordat 'n vertaler dus 'n vertaling aanpak moet hy homself deeglik vergewis van die vraagstuk op wie die vertaling gemik is. Savory (1968, p. 59) praat in die verband van die konsep van „reader analysis”. Savory (1968, p. 59) merk in die verband tereg op dat verskillende oogmerke met 'n vertaling verskillende metodes noodsaak.

7. Verskillende funksies van die taalboodskap

Ons het hierbo genoem dat „die boodskap” in die taalkommunikasieproses verskeie funksies kan hê. Laat ons hierdie groot verskeidenheid – in soverre dit vertaling aangaan – probeer indeel in 'n paar kategorieë aan die hand van Savory (1968, p. 18).

7.1 Sekere taaluitinge is in hoofsaak daarop gemik om sekere *informatie* aan 'n ontvanger oor te dra. Dit gaan feitlik uitsluitlik om die „*wat*” van die boodskap; die „*hoe*” is heeltemal onbelangrik. Brislin (1976, p. 2) verwys na die vertaling van sulke taaluitinge as „pragmatiese vertaling”. Hierdie soort vertaling is nie gemoeid met ander fasette van die oorspronklike taal as net

die semantiese nie. In hierdie gevalle is volmaakte vertaling moontlik. Mens dink in die verband aan kennisgewings op lughawens, byvoorbeeld „Bagasie”, „Baggage”; of „Inligting”, „Information” ensovoorts. Die mededeling is direk en onemosioneel. Hiermee gee ons nie te kenne dat alle vertaling op pragmatiese vlak so eenvoudig is as die in ons voorbeeld is nie.

7.2 Nou verwant hieraan is die vertaling van taaluitinge waar die inhoud belangriker is as die vorm, maar waar laasgenoemde nie soos in pragmatiese vertaling heeltemal ondersake is nie. Ons dink byvoorbeeld hier aan die vertaling van populêre romans waar die ontvanger min kennis van en belangstelling vir die taal waarin die oorspronklike teks geskryf is het. Wanneer die leser bloot „die storie” wil hê, is so ’n vertaling toereikend. Die vertaler benader in sulke gevalle sy werk met ’n groot mate van vryheid en ’n groot hoeveelheid van sulke min of meer populêre vertalings bereik jaarliks die boekemark.

7.3 Derdens kry ’n mens die vertaling van taaluitinge waar „manner” ten minste net so belangrik as „matter” is. Ons dink hier aan vertaling van literêre werke van hoë gehalte. Brislin noem hierdie soort vertaling „esteties-poëtiese” vertaling. Die vertaler word in hierdie geval voor veel groter uitdagings as by gevalle een en twee gestel, en vertalers gaan hier veel diepgaander en ernstiger met die oorspronklike teks om.

7.4 In aansluiting by een en twee maar tog onderskeie daarvan weens die kompleksiteit van die gegewe wat vertaal moet word en die eksaktheid wat daarby nodig is, kan ook nog vertaling van wetenskaplike en tegniese werke genoem word. Hierdie werke word vertaal weens die intrinsieke waarde daarvan; dit het nut vir die praktyk of die wetenskapsbeoefening en verg by die vertaler ’n deeglike kennis oor die onderwerp wat in die oorspronklike teks aan die orde gestel word. Die vertaling van tegniese terme is hier belangrik. Om ’n voorbeeld uit Calvin te noem: die begrip „praedestinatio”. Hierdie term het in die Klassieke ’n antroposentriese strekking van menslike voorafbeplanning gehad, maar by Calvin ’n teosentriese betekenis. Slegs ’n vertaler met die nodige agtergrond sal ’n toereikende vertaling hiervan kan gee. By die vertaling van tegniese data kom sosiolinguistieke en etnografiese oorewegings dikwels ter sprake (vergelyk Brislin 1976, p. 2 e.v.).

Ons wil nie met hierdie indeling te kenne gee dat die onderskeie groepe waterdig van mekaar geskei is nie, want oorvleueling kan inderdaad voorkom.

Met inagneming van die aard van die boodskap wat vertaal moet word en die ontvanger op wie dit gerig is kan vertaling dikwels – veral by die minder komplekse tekste – tot ’n groot mate slaag.

8. Vertalingsmetodiek

8.1 Oor vertalingsmetodiek wil ek hier slegs 'n baie kort opmerking maak aan die hand van Savory (1968, p. 26) se model:

Die vertaler moet homself die volgende vrae afvra:

1. „Wat sê die outeur?”
2. „Wat bedoel die outeur?”
3. „Hoe sê hy dit?”

Die vierde en belangrikste vraag wat Savory — waarskynlik weens die ooglopendheid daarvan — nie vra nie, is natuurlik:

4. „Hoe sê ek dit in my eie taal?”

Die vertaler moet hierdie vrae beantwoord met inagneming van die teks self en die oogmerke van sy vertaling, met spesifieke verwysing na die ontvanger op wie dit gerig is.

8.2 Verder kan ook verwys word na die herleiding van taaluitinge tot dieptestrukture, iets wat in beginsel reeds in 1955 deur Nida uiteengesit en aangewend is nog voor die verskyning van Noam Chomsky se belangrike werk hieroor (vgl. Nida 1976, p. 71).

8.3 Nida (1964) en Nida en Taber (1969) het 'n teorie van vertaling opgestel waarin drie fases onderskei word, naamlik: 1. analise, 2. oordrag, 3. herstrukturering. Maar met hierdie opmerking is ek by die grens van die taak wat my opgedra is: 'n globale uiteensetting van die aard en problematiek van vertaling, en nie 'n detailanalise van spesifieke vertalingspraktyke nie.

9. Benaderings tot vertalingspraktyk

9.1 *Verskillende moontlikhede*

Sover dit die verskillende benaderings tot vertalingspraktyk aangaan, beperk ek my hier tot die ou strydpunt oor die wenslikheid van letterlike en vrye vertaling, terwyl ek bewus is daarvan dat fyner onderskeidings getref kan word, soos Nida (1976, p. 67-69) in sy onderskeiding van filologiese, linguïstiese en sosiolinguïstiese benaderings tot vertaling. Maar die ruimte tot my beskikking laat my nie hierdie wyere verkenning toe nie.

9.2 *Letterlike vertaling*

Dwarsdeur die eeue was daar 'n tendens in vertalingspraktyk wat daarop neerkom dat dit wenslik is om die oorspronklike teks so letterlik as moont-

lik te vertaal:

Ons vind twee variante van hierdie benadering: (1) Die vertaling wat op byna absolute formele gelykheid gemik is, en (2) vertaling wat so letterlik as moontlik wil wees (dit wil sê so na as moontlik formele gelykheid wil bereik, maar sonder om die sogenaamde „teikentaal” geweld aan te doen). Hier het ons die leerstuk dat ’n vertaling so letterlik as moontlik en so vry as wat nodig is moet wees. Die doelstelling is dus – om sover dit enigsins moontlik is – *formele gelykheid* tussen die oorspronklike en vertaalde teks te probeer bewerkstellig.

Letterlike vertaling moet duidelik onderskei word van sogenaamde pseudo vertaling; iets wat Robert Bridges (*in Savory 1968*, p. 151) die stekelrige vraag laat stel het: „If you really thought the original was like that, what can you have seen in it to make you think it was worth translating?”

Hier het ons te doen met die tereg gediskrediteerde „Grammar-Translation Method” (kyk Catford 1965, p. viii). Dit is ’n ekstreme vorm van letterlike vertaling.

Die argument ten gunste van ’n sover moontlik letterlike vertaling, so bekeer voorstanders daarvan, is dat dit die tweede ontvanger beter teruglei na die milieu (tydruimtelik en kultureel) as vrye vertaling. Die oogmerk is dus om die leser na die teks te bring. Inherente probleme waarmee so ’n benadering te kampe het is dat die tweede ontvanger dikwels nie voldoende oor die gemeenskaplike voorkennis (tydruimtelik en kultureel) beskik om die kommunikasieproses werklik sinvol te maak nie. Die probleem kan natuurlik oorbrug word deur van verklarende aantekeninge by wyse van voetnote gebruik te maak. Hierdie vertalingsmetode het sekere voordele sowel as sekere nadele; die geslaagdheid daarvan sal afhang van die gehoor waarop dit gemik is. Dit is myns insiens nie opsigself goed of sleg nie (byvoorbeeld vertaling in Latyn Spesiaal en op derdejaarsvlak).

9.3 Vrye vertaling

In die tweede plek: *vrye of nie-letterlike vertaling*. Hier kan onderskei word tussen ’n vertaling wat sogenaamde „dinamiese gelykheid” op die oog het, en die ekstreme vorm van vrye vertaling, naamlik parafrase. Laasgenoemde, as u my die opmerking sal verskoon, word meestal beoefen deur mense wat nie ’n toereikende kennis van die oorspronklike taal het om dit goed te vertaal nie. Laat ons dus ons aandag rig op sogenaamde vrye vertaling waarvan die oogmerk „dinamiese gelykheid” is. Waar die oogmerk by letterlike vertaling is om die ontvanger na die teks te bring, is die oogmerk by vrye vertaling om die teks na die ontvanger te bring. Die gedagte hier is

dat die vertaler hom nie so gebonde moet voel aan die oorspronklike teks dat sy vertaling vir die 'tekentaallesers' stram en stilisties vreemd klink nie. Die vertaling moet lees soos 'n oorspronklike werk. Mag ek dit so stel! Waar letterlike vertaling hom in die eerste plek toespits op wat die teks sê en hoe dit gesê word (Savory se eerste en derde stap), is die klem hier hoofsaaklik op wat die strekking van die teks is (Savory se tweede stap: „wat bedoel die skrywer?“) en hoe ek dit op die natuurlikste wyse in my eie taal sê. Hier gaan dit sterker as by letterlike vertaling om die oorbrugging van tydruimtelike en kulturele verskille tussen die oorspronklike en die vertaalde teks met sy gerigtheid op die eietydse leser.

Een laaste opmerking wat ek in verband met vrye vertaling wil maak, is dat vrye vertaling nie sonder meer beskou moet word as 'n gier van die vertaler nie. Om 'n simplistiese voorbeeld te noem: 'n woord in die oorspronklike taal het dikwels nie presies dieselfde leksikale ekwivalent in die „teikentaal“ nie. Dink byvoorbeeld aan die Latynse woord „pietas“. Of kompleksier: sekere sinstrukture, byvoorbeeld hoofsin plus 'n verskeidenheid newege-sikhte bysinne mag in een taal heeltemal natuurlik klink, maar nie in die taal waarin dit oorvertaal word nie. Met inagneming van sy oogmerk kan die vertaler dit wenslik ag om hierdie sinsorde om te stel om natuurliker in die teikentaal te klink.

Terwyl daar verskeie oorwegings ten gunste van dinamiese gelykheid is, moet ek egter daarop wys dat dié poging om die tydruimtelike en kulturele gaping te oorbrug dikwels te ver gevoer word, soos in die ekstreme oorsetting van die Evangelie deur Clarence Jordan. Hier word die oorspronklike Bybelse milieu (Jerusalem) verruil vir Atlanta; Petrus word Rock Johnson ensovoorts. (Kyk Nida 1976, p. 50.) Hier het ons natuurlik met parafrase te doen.

'n Verdere gevaar by vrye vertaling is die van anachronisme; die interpretasie van die teks in die lig van latere tyds- en denkontwikkelinge; soms met toespitsing op 'n eietydse problematiek.

Ek vertrou dat ek nie in die voorafgaande beredenering die moontlikheid uitgesluit het dat 'n vertaling sowel populêr as wetenskaplik tegelykertyd kan wees nie. Dit kán, maar laat ons byvoeg: dit gebeur slegs in enkele gevalle, by die heel begenadigste vertalers. Om T.S. Eliot se dictum in verband met die literêre kritiek op vertaling van komplekse tekste van toepassing te maak: vertaling is 'n vakmanskap waarin daar slegs grade van mislukking is.

10. Toetsing en evaluering

Die geslaagdheid van 'n vertaling moet gesien word in samehang met die

oogmerk van elke spesifieke vertaling.

Evaluering van die geslaagdheid en juistheid van 'n vertaling kan op verskillende metodes gedoen word.

10.1 Die oudste metode is om 'n vertaling aan (a) 'n kenner van die oorspronklike taal voor te lê of (b) aan 'n komitee van deskundiges.

10.2 'n Ander metode is om die vertaalde weergawe aan 'n kenner van die oorspronklike taal te gee, wat nie die oorspronklike teks ken nie en om hom die teks te laat terugvertaal en dan die oorspronklike en die terugvertaalde weergawes te vergelyk. So kan onduidelikhede en die vertaling aangetoon en uitgeskakel word.

10.3 Verder kan kennis- of begripstoetse opgestel word om die begrip van mense wat net 'n vertaalde teks gelees het te toets.

10.4 Heel pragmaties kan daar ook gekyk word na die inslag wat 'n vertaling by boekkopers vind. Die metode is nie altyd betroubaar nie, maar is beslis nie sonder betekenis nie. Hier gaan dit meer oor die aanvaarbaarheid van 'n vertaling vir die mediaanleser as 'n oordeel oor die juistheid van 'n vertaling.

11. Verantwoordelikheid en toerusting van 'n goeie vertaler

11.1 'n Voor-die-hand-liggende vereiste waaraan 'n vertaler — om sy naam waardig te wees — moet voldoen, is natuurlik dat hy oor 'n grondige kennis van die taal waarin die oorspronklike teks geskryf is moet beskik.

Terwyl 'n grondige kennis van die tekstaal noodsaaklik is, moet daar ook gewys word op sekere gevare in hierdie verband. 'n Vertaler, wat deur jare-lange omgang met 'n vreemde taal vertrou is, is dikwels geneig om stilistiese kenmerke van daardie taal die tekentaal in te dra. So kan 'n mens byvoorbeeld 'n Latynse Afrikaans ensovoorts kry. Afhangende van die oogmerk van die spesifieke vertaling is dit gewoonlik nie 'n voordeel nie.

11.2 Tweedens moet hy ook 'n grondige kennis vandie taal waarin die teks vertaal word besit. Dit is in hierdie verband belangrik om in gedagte te hou dat hierdie kennis nie net 'n teoretiese kennis van die taal moet wees nie, maar kennis oor die praktiese gebruik daarvan. Om TGG-jargon te gebruik: dit gaan hier veral om „performance”.

11.3 'n Verdere vereiste wat aan 'n vertaler gestel kan word, is kennis van die onderwerp van die oorspronklike teks. Dit is veral ter sake in vertaling van (in 'n wye sin van die woord) tegniese stof, byvoorbeeld filosofiese terme, tegniese data ensovoorts.

11.4 In aansluiting hierby moet verder ook nog verwys word na wat 'n mens sou kon noem: respek vir die oorspronklike teks, of nog beter: 'n aanklank

van die vertaler by die werk wat vertaal word. C. Day Lewis (in Savory 1958, p. 72) noem hierdie aanklank treffend: „the translator's talisman”. Savory (1968, p. 72) praat weer van 'n psigiese affiniteit tussen die skrywer en die vertaler. Hierbenewens wys Nida (1976, p. 58) nog daarop dat die vertaler ook 'n bewondering vir die formele kenmerke van die oorspronklike teks moet hê.

11.5 'n Verdere vereiste waaraan 'n goeie vertaler moet voldoen, kan kortliks omskryf word as beskeidenheid, selfs nederigheid. Hy moet weet dat hy *vertaler* is, dus herskepper, maar nie oorspronklike skepper nie. As die vertaler dit in gedagte hou sal hy nie probeer om sy oorspronklike te „verbeter” deur weglating of toevoeging nie. Nida (1976, p. 58) stel dit goed: hy sê dat die vertaler „must be willing to express his own creativity through someone else's creation”.

11.6 In samehang hiermee moet ook nog genoem word: toegewydheid en deeglikheid.

11.7 Laastens, maar nie die minste nie, moet hy ontvanklik wees vir kritiek. Daarmee sal hy beslis gekonfronteer word, van die twee hoofgroepe kritici, te wete die kundiges én die onkundiges.

12. Slotopmerking

Ek vertrou dat ek in die voorafgaande teoretiese uiteensetting 'n simplistiese raamwerk gebied het waarbinne die Taal- en Letterevereniging in sy volgende byeenkomste 'n meer diepgaande studie van spesifieke fasette van vertalingsproblematiek kan ondersoek.

Vergun my ten slotte die geleentheid om u aandag te vestig op 'n vertalingsprojek wat die Departement Latyn in samewerking met die IBC en ander belanghebbende departemente aanpak, naamlik die navorsingsvertaling van Calvin se *Institusie* wat later sal uitkring tot ander Vroeg-Christelike en Reformatoriese geskrifte. In die lig van die Christelike karakter van ons Universiteit, en spesifieke die Calvinistiese uitgangspunt daarvan, is hierdie projek van die grootste belang, veral omdat hierdie navorsingsvertaling ten doel het om noodsaaklike vakkennis vir ander departemente aan ons Universiteit en ook in wyer verband te ontsluit.

Mag die besinning van die Taal- en Letterevereniging gedurende hierdie jaar ook hierdie konkrete wetenskaplike nut hê om ons kritiese vermoë vir hierdie groot taak te slyp.

LITERATUUR WAARNA VERWYS IS

BRISLIN, R.W. (red.). 1976. Translation. Applications and research. Garner Press. New York.

CATFORD, J. 1965. A Linguistic theory of translation. Oxford Press. London.

CONCISE OXFORD DICTIONARY. 1976.

HOLMES, J.S. (red.). 1970. The nature of translation. Essays on the theory and practice of literary translation. Mouton. The Hague, Paris.

KRIEL, D.M. 1961. Vertaling as filologiese hulpmiddel. *In* Mededelings van die Universiteit van Suid-Afrika B16. p. 3-16. Pretoria.

NIDA, E.A. 1964. Toward a science of translating, with special reference to principles and procedures in Bible translating. E.J. Brill, Leiden.

NIDA, E.A. 1976. A framework for the analysis and evaluation of theories of translation. *In* Brislin 1976 (q.v.) p. 47-91.

NIDA, E.A. & TABER, C.R. 1969. The theory and practice of translation. E.J. Brill. Leiden.

POPOVIC, A. 1970. The concept "Shift of expression" in translating analysis. *In* Holmes 1980 (q.v.).

SAVORY, T. 1969. The art of translation. Jonathan Cape. London.

SHORTER OXFORD DICTIONARY, Vol. II. 1975.

STEINER, G. 1975. After Babel. Aspects of language and translation. Oxford University Press. London.

WEBSTER'S UNIVERSAL UNABRIDGED DICTIONARY. 1943.

VAN DIJK, T.A. 1971. Moderne literatuurtheorie; een experimentele inleiding. Van Gennep. Amsterdam.

••